

Trúbótin og tíðin aftaná

Martin Luther

Martin Luther varð føddur í lítla býnum Eisleben í Suðurtýsklandi hin 10. Nov. 1483. Drongurin var ikki meira enn eitt ára gamal, tá foreldrini fluttu til annan bý í Suðurtýsklandi, har faðirin, Hans Luther, fekk arbeiði í einum fjallnámi.

Børnini tá á døgum finga harða uppvenjing; lýdni varð kravt av teimum og arbeiði, so skjótt tey kundu gera nyttu. Eisini Martin Luther fekk harða uppvenjing, tí bæði foreldrini vóru álvarsom og gudrøkin fólk. Í fyrstuni var heimið fátækt, men sum frá leið, gjørdist faðirin, sum bæði var ágrýtin og dugnaligur, rættiliga múgvandi maður og ráðmaður í býnum Mansfeld.

Í skúlanum var uppaftur strangari enn heima, og koyrilin var hitt mest nýtta undirvísingaramboðið. Verri enn allar fleingjurnar, Martin fekk bæði heima og í skúlanum, var hin markleysi óttin, ið mamma hansara potaði niður í hann við søgum sínum um trøll, huldufólk og dreygar.

15 ára gamal fór Luther at ganga í latínskúla, fyrst í Magdeburg og seinni í Eisenach. Í hesum býi var Martin mangan saman við øðrum skúladreingjum og sang í túninum hjá fólki fyri at fáa nøkur oyri. Ein ríkmanskona gjørdist hugtikin av vakra songi Martins. Konan, ið nevndist Ursula Cotta, tók hann til sín at vera og var góð við hann sum egna son sín.

Nú hevði Luther góð kor, hann gjørdist ein hin mest dugnaligi næmingurin. Og aftan á at hava tikið latínskúlaprógv, fór hann til hin vælumtókt lærda háskúlan í Erfurt, har hann tók magistaraprógv.

Luther gerst munkur

Ynski faðirsins var, at Martin skuldi lesa lögfrøði, so hann kundi gerast ein høgt virður embætismaður. Hann fór eisini undir at lesa lögfrøði, men ymsar hendingar í lívi hansara gjørdtu tað, at hann skifti ætlan. Hann gjørdist ógvuliga sjúkur, og hugsanin um deyða hansara og dóm gjørdi hann ræðsluslignan. Eisini hendi tað, at ein vinmaður hansara doyði undir liðini á honum. Hann spurdi seg sjálvan, um hann var fyrireikaður at doyggja, og kom til tað úrslit, at tað var hann ikki.

Einaferð var hann so á ferð heimanífrá aftur til Erfurt. Tá kom óveður á hann, snarljósið sló niður beint undir liðini á honum, so hann skelvandi fall til jarðar og rópti: "Hjálp mær, heilaga Anna! So skal eg gerast munkur."

Hann helt lyfti sítt, hóast faðirinn var hart ímóti hesum. Hann fór í augustinarakleystrið í Erfurt, og her royndi hann at finna frið í sál síni. Luther sigur seinni, at um nakar kundi vinna sælu við arbeiði og góðum gerðum, so hevði hann gjørt seg verðan til tess tey fyrstu kleysturárin. Hann bað og fastaði og átók sær tað ringasta og tyngsta arbeiði kleystrunum, men sálarfrið fann hann ikki.

Tá kom ein dagin ein gamal munkur inn í rúm Luthers. Hann sá, at Luther var deyðkomin, sum hann hevði overvað seg og fastað. Hesin munkur segði tey orð, sum góvu Luther hin fyrsta friðarglotta. Hann vísti Luther á orðini í trúarjáttanini, har talað verður um syndanna fyrigeving, og Luther fór so smátt at skilja, at vit ikki fáa syndafyrigeving vegna gerðir okkara, men at syndir okkara verða okkum fyrigivnar av náði í trúnni á Jesus Kristus.

Í Wittenberg

Frá Erfurt flutti Luther til augustinara kleystrið í Wittenberg. Har gjørdist hann prestur og professari á tí lærða háskúlanum, ið Fríðrikur hin Vísi av Saksen nýliga hevði sett á stovn har. Luther dugdi sera væl at halda fyrilestrar fyri studentunum, og háskúlin gjørdist brátt gítin um alt Týskland av hesum.

Í árinum 1511 sendi kleystrið Luther til Rómaborgar, men ferðin gjørdist eitt stórt vónbrot fyri Luther. Hann sá har, hvussu stórt óskil var í Róm. Prestarnir livdu í ríkidømi og leti, og gudstænasta teirra var bert viðfáningur.

Stríð móti avlátshandlinum

Meðan Luther var professari í Wittenberg, setti pávin Leo hin tíggjundi í verk stóran avlátshandil í Týsklandi. Hann skuldi hava nógvan pening til tess at fullføra Pæturskirkjuna í Róm. Millum solumenninar var ein munkur, ið nevndist Johan Tetzel, og sum var ein rættiliga ósmæðin solumaður. Hann segði, at avlátshrøvini ikki bert sluppu fólki undan kirkjuligum revsingum, men at tey eisini styttu um tíðina í reinsunareldinum og góvu fyrigeving fyri syndir, bæði tær, ið gjørdar vóru, og tær, sum fóru at verða gjørdar.

Avlátshandilin beyð Luther ímóti, og hann tók til mótmælis. Á kirkjudyrnar í Wittenberg sló hann í 1517 95 setningar (tesur), har hann vísti á skeivleikan.

Nevnast kunnu hesir setningar:

36: Øll kristin, sum iðra seg um syndir sínar, fáa fyrigeving, eisini uttan avlátsbræv.

43: Hini kristnu eiga at fáa at vita, at hann, ið gevur teim fátæku ella lænir teimum neyðstaddu, hann ger betri gerð enn hann, ið keypir sær avlátsbræv.

45: Tey kristnu eiga at fáa at vita, at hann, ið sær onkran líða neyð og ikki hjálpir honum, men heldur keypir sær avlát, hann vinnur ikki avlát pávans, men Guðs vreiði.

86: Hví letur pávin, sum í lýtuni er ríkari enn hin ríkasti Crassus (ríkasti maður í Róm á døgum Cæsars), ikki Santa Pæturskirkjuna byggja fyri sín egna pening heldur enn fyri peningin hjá teimum fátæku?

Brátt vóru setningarnir spjaddir um alt Týskland, og ikki varð talað um annað. Mong hildu við Luther.

Álop á pávaveldið

Ætlan Luthers var ikki at leypa á pávaveldið, men móttøðan frá pávans monnum fekk Luther at ganga longur og longur frá katólsku kirkjuni og læru hennara. Hann fanst ikki bert at avlátshandlinum, men eisini av tilbiðjanini av halgimennum, kleysturlæruni og læruni um reinsunareldin. Pávin lýsti Luther at vera trúarvilling og lýsti hann í bann. Men Luther hevði nógvar viðhaldmenn, so pávin fekk ikki grandað honum.

Luther í Worms

Í árinum 1521 hevði hin nýggi keisarin í Týsklandi, Karl fimti, fyrsta ríkisdag sín í Worms. Hann stevndi Luther til fundar og honum tað lyfti, at hann skuldi eiga ótarnaða ferð til og frá. Vinmenn Luthers mæltu honum frá at fara, tí teir óttaðust fyri, at hann fór at verða tikin, men hann svaraði: “Um tað eru so mangir devlar í Worms, sum tað eru taksteinar á húsunum, so fari eg kortini.”

Tá Luther mætti á ríkisdegnum, varð honum víst á eitt borð, har rit hansara lógu, og hann varð spurður, um hann vildi taka tey orð aftur, sum í teimum stóðu. Hann bað um at sleppa at hugsa seg um til dagin eftir, og hetta varð honum eftirlíkað.

Men dagin eftir var hann ikki longur í iva um svarið. Hann endaði djørvu verjurøðu sína við hesum orðum: "Um eg ikki verði sannførdur við hini heilagu skrift ella skilligum grundum, so hvørki vil ella kann eg taka orð míni aftur, tí tað er ikki ráðiligt at gera ímóti samvitsku síni. Her standi eg, annað kann eg ikki. Guð hjálpi mær. Amen."

Á Wartburg

Lyftið um ótarnaða ferð galt bert til og frá Worms. Men á ríkisdegnum læt keisarin Luther døma friðleysan í týska ríkinum, frá tí hann var komin út um býargrindina. Góði vinum Luthers, Fríðrikur hin Vísi, hevði grunað, hvussu alt fór at laga seg, og tí sendi hann í loyndum menn eftir honum. Teir tóku Luther við sær til fjallaborgina Wartburg, hann búði undir øðrum navni í eitt ár.

Í hesum tíðarskeiði skrivaði hann nógv, og her týddi hann Nýggja Testamenti til týskt. Hitt livandi málið, ið Luther nýtti í týðing síni, og prentkynstrið, sum um hetta mundið rættiliga var komið fyri seg, gjørdi tað, at bíbliutýðing Luthers fekk nógv størri útbreiðslu enn tær týðingar, ið frammanundan vóru gjørdar. Bíbliuna metti Luther vera einasta leiðvísara teirra kristnu.

Ófriður í Wittenberg

Summir av trúarfelagum Luthers fóru harðliga fram ímóti teimum katólsku prestunum. Við knívum á lofti herjaðu teir inn í kirkjurnar, skræddu niður halgimyndir, rívu sundur messubøkur og róku prestarnar út. Hóast Fríðrikur Vísi mælti Luther frá, so fór hann beinanvegin til Wittenberg, tá hann frætti um óskilið, og tað eydnaðist honum at fáa sissað ófriðarmenninar.

Hin nýggja trúarskipanin

Í teimum komandi árunum varð so hin nýggja trúarskipanin ella reformatiónin sett í verk í Saksen. Tann latínska messan varð avtíkin, og í hennara stað gjørdist prædika á móðurmálinum høvuðsinnihaldið í gudstænastuni. Altargongdin varð broytt soleiðis, at meðan katólska kirkjan bert letur altargestirnar fáa breyðið, so fingi teir nú bæði breyð og vín. Kleystrini vórðu so við og við stongd, og prestarnir sluppu at gifta seg. Sjálvur gifti Luther seg við eini fyrrverandi nunnu,

Katharinu von Bora. Eisini legði Luther stóran dent á kirkjusöngin, og sjálfur yrkti hann fleiri sálmar. Hin kendasti er *Vár Guð er fæst og haldgóð borg*.

Trúbótin

Trúbót Luthers varð síðani sett í verk í øðrum týskum londum og í Norðanlondum. Upprunaliga helt Luther, at kirkjusamkoman sjálf skuldi stjórna kirkjunni, velja prestar og bispar o.s.fr. Men tá hann sá, at samkoman ikki var búgvin til tess, gjørði hann av, at kongar og fúrstar skuldu fyrst vera “neyðbispar”, ið skuldu stýra kirkjunni. Kongarnir og fúrstarnir høvdu gingið á odda í at seta trúbótina í verk, stundum tí teir vóru sannførdir um, at trúbótin var neyðug, men eisini stundum, tí teir vildu hava fatur á hinum ríka kirkjugóðsinum.

Augsburgska trúarjáttanin

Tann augsburgska trúarjáttanin lýsir høvuðssjónarmiðini í luthersku læruni. Hetta rit varð skrivað av hinum lærda vinmanni Luthers Filip Melancton, og varð lisið upp á ríkisdegunum í Augsburg í árinum 1530. (Prestarnir í okkara fólkakirkju skulu enn geva tað lyftið, at teir vilja prædika orðið í samsvari við augsburgsku trúarjáttanina). Luthers Katekismus, ið er skrivað til nýtslu í skúlunum, sum Luther hevði stóran áhuga fyri, er eisini ein hin dýrmætasta lærubókin í luthersku kirkjunni.

Martin Luther doyði í árinum 1546.

Evangelísk lutherska kirkjan

Læran

Læran í evangelísk luthersku kirkuni byggir fyrst og fremst á Biblíuna. Játtanarskriftirnar og Luthers lítla Katekismus eru vegleiðingar. Læruetningar og kirkjusiðir skulu samsvara bíbliunnar læru. Fatanin av Biblíuni kann vera ymisk í evangelísk luthersku kirkjuni. Dentur verður lagdur á, at skriftirnar verða granskaðar. Tí skal ein prestur eisini hava eina gudfrøðiliga útbúgving.

Lóg og evangelium

Skilnaður verður gjørdur á lóg og evangelium. Lógin er ikki bert tey tíggju boðini úr Gamla Testamenti, men eisini øll onnur lyfti, ið Biblían gevur. Tá eitt menniskja vendir sær til Guðs fyri at fáa syndir sínar fyrigivnar, eru gleði-boðini tey, at Jesus við deyða sínum hevur uppfyllt lógina fyri hetta menniskjað.

Jesu lív

Jesu lív hevur stóran týdning í evangelísk luthersku kirkjuni. Kirkjan trýr, at hann er Guðs sonur og heimsins frelsari. Orð og gerningar hansara siga, at hann er Guðs sonur. Jesus ferðaðist um, prædikaði, grøddi og hjálpti neyðstøddum menniskjum. Hann var ofta í orðadrátti við jødar og rómverjar, og hetta hevði m.a. eisini við sær, at teir krossfestu hann. Luthersk evangeliska kirkjan sigur, at hann reis upp og vann sigur á deyðanum.

Guð

Kirkjan trýr, at Guð er tréinigur. Hann er Guð, Jesus og Heilagi Andi. Tað vil siga, at Jesus, samstundis sum hann livdi sum menniskja á jørðini, var Guð.

Guð er ein kærleiksfullur og náðigur Guð. Allur kærleiki stavar frá Guði. Hann vísir sín kærleika við, at hann ofraði son sín Jesus, fyri at menniskju kunnu verða frelst. Kirkjan trýr bert á ein Guð. Hann er kongur heimsins skapari, men eisini ein persónligur Guð.

Luther

Luther sigur, at menniskju verða frelst við at hoyra orðið og trúgva tí (Róm. 1. 16-17 og 3, 21-22). Her er hann ósamdur við ta katólsku kirkjuna, sum sigur, at góðar gerðir eisini hava týdning fyri

frelsu. Tann lutherska fatanin er, at menniskju er fødd í synd. Tey eru trælir hjá syndini og kunnu ikki við egnum mátti og vilja slíta seg leys. Tað er bert við, at Heilagi Andin arbeiðir í einum menniskja, at tað verður føtt av nýggjum. T.v.s. at frelsan er Guðs æra.

Í evangelisk luthersku læruni eru himmal og helviti. Um menniskja ikki vil hava nakað við Guð at gera, er tað glatað. Guðs ynski er, at eingin skal glatast, men at øll skulu verða frelst.

Jesu uppreisn hevur stóran týdning fyri luthersku kirkjuna. Av tí at hann reis upp, skulu tey, sum trúgva, eisini rísa upp.

Trúarjáttanin

Í apostólsku trúarjáttanini verður sagt: "Eg trúgvi á uppreisn líkamsins og tað æviga lívið". Tað merkir, at tá menniskjan doyir, doyggja bæði líkam og sál, og bæði rísa upp aftur. Tað æviga lívið er sambært NT eitt gott lív saman við Guði uttan deyða, sorg, skríggj og pínu (Op. 21, 1-4).

Sakramentini

Luthers evangeliska kirkjan hevur tvey sakramenti, dópin og altarborðið. Eitt sakramenti er ein gerð, sum Kristus hevur innsett, har Guð við einum sjónligum tekni (vatn, vín og breyð) gevur eina ósjónliga náði (syndanna fyrigeving).

Dópur

Dópur og trúgv hoyra saman. Við at verða doyptur, gerst tú limur í kirkjuni, verður tikin við í tað heilaga samfelagið, gerst eitt Guðs barn og fær lut í Heilaga Andanum. Dópurin er Guðs gáva og við at verða doyptur, verður tú føddur av nýggjum.

Dópurin fær bert týdning, um barnið verður lært upp í tí kristna barnalærdóminum og trýr honum (Mark. 16,16). Tí verða hildnar barnagudstænastur, sunnudagsskúlar og konfirmatiónsfyrirreingar. Doypt verður í navni Faðirsins, Sonarins og Heilaga Andans. Luther segði, at uttan Guðs orð var vatnið bert vatn og eingin dópur.

Altargongdin er innsett av Jesu sjálvum skírishósdag. Altargongdin er ein máltíð til minnis um Jesu deyða, og menniskju fáa syndanna fyrigeving. Breyðið og vínið verða saman við orðinum fatað sum Jesu likam og blóð. Øll, sum fara til altars, fáa breyð og vín.

Jesu lív, tey tíggju boðini, kærleiksboðið (Tú skalt elska Harran Gud av øllum hjarta tínum, allari sál tíni og øllum huga tínum og næsta tín sum sjálvan teg) og onnur boð, eru vegleiðingar um, hvussu tú eigur at liva sum kristin.

Kirkjan er eitt heilagt samfelag, og hon er fyri øll menniskju. Uppgávan hjá kirkjuni er at prædika orðið, gera tað livandi og útinna sakramentini. Presturin tekur sær sum oftast av gudstænastuni, men onnur kunnu eisini tala í kirkjuni. Tað er presturin, sum útinnir sakramentini, og tað er eisini hann, sum er innsettur og kallaður at vera hirði í samkomuni. Prestarnir skulu hava eina gudfrøðiliga útbúgving.

Hægstur innan kirkjuna er bispur. Næstur honum er dómpróstur, og síðani koma prestarnir. Hvør kirkja hevur eitt kirkjuráð, sum verður valt fjórða hvørt ár. Kirkjuráðið hevur ábyrgd av peningaligu viðurskiftunum hjá kirkjuni. Tað velur dekn, klokkara og organist. Eisini innstillar kirkjuráðið umsøjarar til prestastarvið. Aðrar uppgávur eru at góðkenna ritual og lærubøkur. Viðvíkjandi prædiku og læru hava kirkjuráðslimirnir ongan myndugleika, men tað er ábyrgd hjá prestum. Í minsta lagi seks limir skulu vera í hvørjum kirkjuráði umframt ein lim eyka fyri hvørjar 1000 íbúgvar.